

І. Є. Смик, Л. М. Архипова
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

ІМПЕРАТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИКАРПАТТІ

В статті висвітлено динаміку розвитку туристичної галузі у світі, в Україні та Івано-Франківській області. Відзначено негативний вплив рекреантів та життєдіяльності туристично-рекреаційних комплексів на стан всіх сфер навколишнього середовища. Досліджено походження і зміст поняття «екотуризм». Висвітлено системні проблеми розвитку туристичної та рекреаційної сфери держави й Прикарпаття.

Ключові слова: сталий розвиток, туристична галузь, екотуризм, рекреація.

В статье освещены динамика развития туристической отрасли в мире, в Украине и Ивано-Франковской области. Проанализировано негативное влияние рекреантов и жизнедеятельности туристическо-рекреационных комплексов на состояние всех сфер окружающей среды. Исследовано происхождение и содержание понятия «экотуризм». Освещены системные проблемы развития туристической и рекреационной сферы государства и Прикарпатья.

Ключевые слова: устойчивое развитие, туристическая отрасль, экотуризм, рекреация.

In article deals with dynamics of the tourism industry in the world, Ukraine, Ivano-Frankivsk region. Noted the negative impact of life tourists and tourist and recreational complexes in the state in all spheres of the environment. Investigated the origin and meaning of the term "ecotourism". Deals with the systemic problems of tourism and recreation industry state and Carpathians.

Keywords: sustainable development, tourism, ecotourism, recreation.

Постановка проблеми. Туристична сфера є однією з найбільш динамічних галузей глобальної економіки. Незважаючи на світові кризи, туризм показав практично безперервне зростання. Кількість міжнародних туристів збільшилася з 25 млн у 1950 році, 278 млн - у 1980 році, 527 млн - у 1995 році до 1,133 млрд. в 2014 р., що дозволило туризму увійти в п'ятірку найприбутковіших галузей світу [1]. Чинні стратегії розвитку регіонів України приділяють різну увагу туристичній та рекреаційній сфері, подекуди недостатню, ставлячи під загрозу досягнення визначених Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року цілей регіонального розвитку. В сучасних умовах розвитку, Івано-Франківщина займає провідне місце на ринку внутрішньорегіонального і міжрегіонального туризму. Сучасний етап розвитку туристичної галузі свідчить про необхідність стратегічного планування розвитку туристичної галузі Карпатського регіону.

Аналіз попередніх досліджень. Аналізуючи дослідження, пов'язані з тенденціями формування туристичної галузі нам доволі цікавими видалися праці таких дослідників, як Б. М. Данілішина, О. М. Трофімчука, А. Г. Шапара, Т. І. Ткаченко, В. М. Шестопалова, М. С. Мальованого, А. Б. Горстка та ін. [2, 3].

Мета дослідження. Висвітлюючи проблематику та тенденції розвитку туризму в Івано-Франківській області та проводячи компаративний аналіз розвитку туристичної галузі України варто дослідити основні фактори, тобто імперативи, що коригують та трансформують туристичну галузь західного регіону. Саме такий підхід дозволить чітко висвітлити проблемні питання та допоможе реалізувати план дій на випадок дестабілізації туристичної галузі Івано-Франківщини. Вважаємо доцільним провести дослідження використовуючи саме такий підхід до сприйняття туристичної галузі, як ключового

елементу розвитку Прикарпатського регіону. Відтак вважатимемо, що саме туристична галузь є провідною і ключовою ланкою для економіки Карпатського регіону.

Основні результати дослідження. За обсягами доходів у 2015 р. туризм посів третє місце після паливно-енергетичної та хімічної галузей, обігнавши продовольчу. Стрімкий розвиток туризму несе за собою не лише позитивні моменти. Відомо, що туризм вносить свій 5% вклад у забруднення навколишнього середовища. Отже, на нашу думку, у ХХІ столітті проблема екологічної безпеки туристичної галузі може перетворитись у глобальну з огляду на те, що у 2015 р. кількість туристів у світі перевищила 1,8 млрд.

Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості природними та історико-культурними ресурсами, а бурхливий розвиток туризму – лише питання часового виміру. Курортні та рекреаційні території нашої країни становлять близько 9,1 млн га, що складає близько 15 % від усієї території. На державному обліку перебуває понад 130 тис. пам'яток, з яких 57206 – пам'ятки археології, 51364 – пам'ятки історії, 5926 – пам'ятки монументального мистецтва, 16293 – пам'ятки архітектури та містобудування. Також в Україні функціонує 61 історико-культурний заповідник, а експлуатаційні запаси мінеральних вод дають змогу використовувати їх в об'ємі понад 64 тис. куб. м на добу. У туристичній галузі України на постійній основі працює понад 200 тис. ос. і близько 1 млн осіб сезонно [4].

Однак, за даними Світового економічного форуму, Україна наразі використовує менш ніж третину від наявного туристичного та рекреаційного потенціалу. Причина цього перш за все полягає в тому, що до останнього часу розвиток туризму розглядався в Україні як другорядний, а дії влади щодо його організаційно-економічної підтримки були безсистемними. В регіонах України розвивався переважно виїзний туризм (що сприяло розвитку іноземних туристичних компаній), частково – «зелений», рекреаційний та культурно-історичний туризм. За експертними оцінками, при повноцінному розкритті українського туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити приблизно стільки ж (близько 10 млрд. \$USA на рік), скільки отримують країни, співвимірні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом.

Згідно з даними ВТО динаміка туристичних потоків в Україні з 2005 по 2013 роки має стабільний розвиток для виїзного туризму (табл. 1). У зв'язку з нестабільною політичною ситуацією в країні у 2014 р. кількість прибуттів зменшилась вдвічі, але тенденції 2015, 2016 років спрямовані на відновлення передвоєнних показників.

Таблиця 1

Україна в динаміці розвитку світової туристичної галузі [1]

Регіон	Кількість міжнародних туристів (прибуття), млн осіб							Тенденція, %
	1990	1995	2000	2005	2010	2013	2014	
Світ, загалом	435	527	674	809	949	1,087	1,133	100
Розвинені країни	296	336	420	466	513	586	619	54,7
Країни, що розвиваються	139	191	253	343	435	501	513	45,3
у тому числі за регіонами:								
Європа	261,5	304,7	386,4	453,0	488,9	566,4	581,8	51,4
у т. ч. Україна	-	-	6,4	17,6	22,203	24,671	12,712	- 48,5
Азія і Тихоокеанський регіон	55,8	82,1	110,3	154,0	205,4	249,8	263,3	23,2
Америка	92,8	109,1	128,2	133,3	150,1	167,5	181,0	16,0
Африка	14,7	18,7	26,2	34,8	49,5	54,4	55,7	4,9
Близький Схід	9,6	12,7	22,4	33,7	54,7	48,4	51,0	4,5

Переваги туристичної галузі можна описувати доволі детально, адже вона складає невід'ємну частину розвитку економіки країни в цілому, проте швидкий розвиток туризму

несе за собою низку загроз, людство масово та деструктивно втручається в систему екологічного балансу Землі.

Розбудова готельних комплексів та інших систем сучасної туристичної галузі призводить до забруднення річок, озер, морів та лісів - це незначна частина екологічної катастрофи, яку завдає туристична галузь екологічному балансу світу. Сьогоднішнім завданням є планування таких видів туризму, які б мінімально завдавали шкоди довкіллю.

Аналіз досліджень і публікації останніх років показує, що стан туристичної культури викликає неабияке занепокоєння. В першу чергу це залежить від рекреантів. Крім того, можна підкреслити той факт, що майже всі рекомендації щодо покращення та розвитку туристичної культури не принесли вагомих результатів та не були застосовані.

Вважаємо за доцільне, проводити стратегічну екологічну оцінку впливу перспективних туристичних комплексів у будь-яких куточках світу та вважаємо, що підвищення культури туризму та впровадження екотуризму може слугувати тим механізмом, котрий запобігатиме негативному впливу на екологічні системи. Одним з шляхів пом'якшення впливу туризму на довкілля є популяризація, розвиток та пропаганда екотуризму. Екотуризм у різних регіонах світу трактується по-різному. У світі прийнято традиційно розрізняти дві моделі екологічного туризму: західноєвропейську, орієнтовану на культурний ландшафт та на збереження цього ландшафту, та австралійську, що реалізується у формі подорожей у переважно непорушену природу.

Існує декілька концепцій визначення терміну «екотуризм». Екотуризм – це природний туризм, що сприяє охороні природи" (Всесвітній Фонд дикої природи, 1990). Екотуризм – це природно-орієнтований туризм, що включає програми екологічної освіти і здійснюється у відповідності до принципів екологічної стійкості (Національна стратегія екотуризму Австралії, Департамент туризму, Канберра, 1992). Екотуризм – будь-яка подорож, протягом якої мандрівник вивчає навколишнє середовище, подорож, у якій природа є головною цінністю (Ward N.K., 1997). Екологічний туризм – це цілеспрямовані подорожі в природні території з метою більш глибокого розуміння місцевої культури і природного середовища, які не порушують цілісність екосистем, при цьому роблять охорону природних ресурсів вигідною для місцевих жителів (Товариство Екотуризму, 1994).

Відповідно до статті 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», одним із видів використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду є використання в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Природа України має значний природний потенціал для розвитку екотуризму, але соціально-економічний потенціал нашої країни для розвитку цього виду туризму дуже незначний. Низький рівень екологічної свідомості туристів свідчить про неготовність населення займатися екологічними видами туризму самостійно. Власники туристичних комплексів зазвичай зосереджені на економічному аспекті. Відсутність чіткого плану розвитку екотуризму гальмує його розвиток в цілому.

Вважаємо за необхідне розробити й впровадити державну програму розвитку екотуризму. Крім того, в Україні варто створити потужну незалежну екологічну експертизу, котра буде мати на меті захистити людство від глобальних проблем знищення довкілля, в тому числі туристами.

Головною метою, на наш погляд, у формуванні туристичної галузі в Івано-Франківській області та всьому Карпатському регіоні має стати питання створення нових елементів туристичної інфраструктури. Перш за все, варто звернути увагу на подальший розвиток гірськолижного туризму, лікувально-оздоровчого туризму, сільського зеленого туризму, спортивного туризму, релігійного туризму та екологічного туризму. Попри значну привабливість Прикарпаття в галузі розвитку туризму, ми зіштовхуємося з проблемами деструктивного природокористування, що призводять до подальшого розвитку проблеми екологічної безпеки середовища туризму. Тому варто врахувати негативні тенденції розвитку туристичної галузі та вплив промисловості та інших

економічних і антропогенних факторів, що впливають на розвиток туристичної галузі не тільки Карпатського регіону, але й всього Західного регіону України. До прикладу, дослідники Єльського університету визначили, що Україна посідає 102 місце серед 132 країн світу за ефективністю державної політики у сфері збереження екосистем [5].

Спостерігаємо, що на сучасному етапі розвитку туристичної галузі Івано-Франківщина стикнулася також з проявами системної кризи, як політичної, економічної так і культурно-психологічної. Вкрай складна політична ситуація та економічний дисбаланс негативно вплинули на розвиток туристичної галузі Карпатського регіону впродовж 2013-2016 років. Бачимо, що туристична галузь вкрай залежна від фінансово-економічного рівня розвитку регіону і болісно реагує на зміни кон'юнктури ринку. Тому, досліджуючи та аналізуючи тенденції розвитку туристичної галузі Івано-Франківщини потрібно також враховувати фактори економічної і екологічної безпеки, які напряду впливають на розвиток туристичної галузі та віддзеркалюють рівень розвитку туризму у всьому регіоні. Також видаються загрозливими тенденції високого рівня ризику Івано-Франківської області від масштабних наслідків надзвичайних ситуацій метеорологічного походження [6].

Досліджуючи та аналізуючи основні тенденції розвитку Карпатського регіону, потрібно звернути увагу перш за все на необхідність збереження рекреаційних зон, від рівня якості котрих залежатиме розвиток туристичної галузі. Доволі складним залишається питання збереження та якісного використання природних водних ресурсів. Адже завдяки вдалому підходу до використання водних ресурсів можливо:

- забезпечити сталий розвиток природних зон та рекреаційних комплексів;
- зберегти цілісність екосистеми та забезпечити збереження флори і фауни регіону, котра на даний час перебуває у стані часткового знищення;
- забезпечити достатній рівень життя для місцевого населення, котре також піддається негативним впливам під час споживання неякісної води;
- зберегти якість ґрунтових вод, котрі впливають на родючість ґрунтів та їх якість.

Отже, пріоритетним напрямком для забезпечення сталого розвитку Карпатського регіону залишається питання раціонального використання водних ресурсів, від котрих залежатиме подальше збереження рекреаційних та туристичних зон Прикарпаття. Відповідно також у цьому контексті потрібно звернути увагу на комунально-побутове споживання водного комплексу. Зазначимо, що на одного туриста в середньому лише на питні, комунально-побутові та оздоровчо-лікувальні цілі в закладах розміщення витрачається від 300 до 500 л води щодобово [7]. Від ступеня очищення стічних вод туристичних комплексів залежатиме якість водного середовища, що має доволі значне значення для забезпечення сталого рівня розвитку туризму Івано-Франківщини.

Наступним елементом забезпечення сталого туристичного розвитку Прикарпаття варто зазначити проблему раціонального та конструктивного використання лісових ресурсів, адже від якості та кількості лісових масивів Івано-Франківщини залежить обсяг рекреаційного потенціалу, котрий відповідно пропорційно впливає на розвиток туризму.

Природним багатством Карпат є її лісова флора та фауна. За даними державного обліку лісів, площа земель лісового фонду в Україні становить 10,8 млн га, з яких 9,5 млн га вкриті лісовою рослинністю. Лісистість (частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території країни) становить 15,6% у 2004 та 15,9% у 2012 р. і є нижчою, ніж у багатьох країнах Європи. До того ж цей показник значно коливається в регіональному розрізі [8].

Відповідно завдяки раціональному використанню лісових ресурсів також можливо забезпечити не тільки збереження флори і фауни регіону але й:

- завдяки сталому та виваженому підходу до використання лісових ресурсів можливо забезпечити надійний та екологічно безпечний розвиток туризму;

- використовуючи якісний та конструктивний підхід з виваженими рішеннями до вирубки лісових масивів можливо, забезпечити приріст лісового масиву в Карпатському регіоні;

- аналізуючи та прогнозуючи наслідки вирубки та збереження лісового ресурсу, можливо конструктивно вплинути також на дотримання високого екологічного рівня водних ресурсів;

- виважений економічний підхід до використання лісових ресурсів у рекреаційній галузі спроможний конструктивно вплинути на іміджеві показники регіону та підвищити його рівень інвестиційної привабливості.

Однак, потрібно зауважити, що сталий розвиток туризму на Прикарпатті неможливий без вирішення системних проблем розвитку туристичної та рекреаційної сфери в Україні. Основними з таких проблем є:

- проведення АТО на території Донецької та Луганської областей, тимчасова окупація АР Крим та м. Севастополь, що не тільки унеможливує розвиток туристичної сфери на зазначених територіях, але й негативно впливає на перспективи в'їзного туризму в інших регіонах України. Зокрема, внаслідок складної економічної ситуації, викликаній проведенням АТО, кількість іноземних туристів внаслідок загальної нестабільності ситуації в країні суттєво зменшилась (за експертними підрахунками, на 30-60 % у залежності від регіону);

- нераціональне використання історико-культурної спадщини і довкілля (внаслідок нестачі коштів на місцевому рівні, недостатньої екологічної культури туристів і місцевого населення, забруднення довкілля), недостатня охорона історико-культурних пам'яток (зокрема, внаслідок складної процедури їх включення до Державного реєстру національного культурного надбання, до якого на цей час внесено тільки 10 % від їх загальної чисельності);

- недооцінювання ролі туристичної та рекреаційної сфери в наповненні місцевого та державного бюджету (переважно це знайшло відображення у стратегіях розвитку промислових регіонів);

- недосконалість вітчизняного законодавства щодо ведення туристичного бізнесу. Зокрема, на цей час відсутнє держане регулювання і гарантування надійності та добросовісності туристичних операторів. Зазначений недолік законодавства провокує перманентне виникнення так званих «фінансово-туристичних пірамід» (наприклад, у 2010 р. туристична компанія «Карія тур» внаслідок банкрутства залишила на території Туреччини 1,8 тис. українських туристів);

- відсутність чинної Концепції Державної цільової програми розвитку туризму. Зокрема, схвалена у 2013 р. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 р. була визнана такою, що втратила чинність через оптимізацію державних цільових програм і національних проектів та економію бюджетних коштів;

- проблеми з дієвою управлінською вертикаллю у туристичній сфері. Так, якщо на загальнодержавному рівні функціонує Міністерство культури України, то на регіональному рівні у складі обласних державних адміністрацій управління культури та туризму (звичай створені на базі управлінь культури) займаються переважно фінансуванням роботи бібліотек, музеїв та театрів, привертаючи недостатню увагу власне до туризму та рекреації. У частині обласних державних адміністрацій проблематикою туризму взагалі займаються різні підрозділи (наприклад, за стратегію розвитку туризму може відповідати одне управління, за готелі – друге, за якість послуг і безпеку туристів – третє), що перешкоджає злагодженості роботи;

- недостатня представленість туристичного та рекреаційного бізнесу на сайтах місцевих органів влади й самоврядування. Так, туристичній сфері приділено окрему рубрику на сайтах Івано-Франківської і Тернопільської облдержадміністрацій, Одеської та Львівської міських рад;

- недостатня кількість добре прорекламованих та підготованих масових заходів (на зразок Євро-2012), з якими безпосередньо пов'язаний розвиток туризму. Так, за даними Кабінету Міністрів України, заходи з Євро-2012 відвідало приблизно 1,8 млн іноземних туристів (на 43 % більше, ніж у 2011 р.), кожен з яких залишив у країні у середньому 400 дол. США, що дозволило Україні заробити на туризмі приблизно 1,5 млрд дол. США. Однак, інші подібні заходи лишаяються недостатньо прорекламованими та занадто дорогими для відвідувачів, а тому й відносно малочисельними;

- відсутність ефективної державної підтримки, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях малим та середнім підприємцям, які працюють у туристичній та рекреаційній сфері; відсутність соціального туризму, що при низькому рівні доходів значної частини населення унеможлиблює для них такий спосіб відпочинку; недостатня реклама вітчизняного туристичного продукту, як всередині країни, так і за кордоном.

Висновки. Стан туристичної галузі визначається соціально-економічними та політичними процесами, що відбуваються в Україні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя.

Значимо, що провідними для розвитку туристичної галузі і забезпечення екологічної безпеки регіону є саме раціональне використання водних та лісових ресурсів. Завдяки збереженню цих ресурсних рекреаційних комплексів та їхнього потенціалу можливим є не тільки розвиток туристичного комплексу регіону, але й підвищення фінансово-економічних показників. Вважаємо, що доцільно підкреслити важливість дослідження для Івано-Франківської області, адже залишається проблемним використання водних ресурсів та забруднення води приватними сільськими зеленими садибами в межах регіону. Забезпечення сталого розвитку лісового господарства також конструктивно впливатиме на туристичну галузь Івано-Франківщини. Лісовий ресурс нашого краю є доволі важливим, як для рекреаційного комплексу, так і для туризму загалом.

Отже, сталий розвиток туризму Прикарпаття повинен спрямовуватись на економічний приріст від рекреаційної діяльності при покращенні стану довкілля Карпатського регіону.

Литература

- 1 Барометр міжнародного туризму ЮНВТО [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>
- 2 Биченок, М. М. Проблеми природно-техногенної безпеки в Україні [Текст] / М. М. Биченок, О. М. Трофімчук – К.: УІНСіР, 2002.– 179 с.
- 3 Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення [Текст] / За ред. академіка УЕАН, д.е.н. професора М. А. Хвесика. — К.: РВПС України НАН України, 2005. – 460 с.
- 4 Закон України «Про затвердження Загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1692-15>.
- 5 Environmental Performance Index 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epi.yale.edu/>.
- 6 Качинський, А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення [Текст] / А. Б. Качинський. – К.: НІСД, 2001. – 312 с.
- 7 Малиш Н. А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики [Текст]: монографія / Н. А. Малиш. – К.: К.І.С., 2011. – 348 с.
- 8 Держтуризмкурорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/>.

© І. Є. Смик,
Л. М. Архипова

Надійшла до редакції 31 жовтня 2016 р.
Рекомендував до друку
докт. техн. наук Я. О. Адаменко